

De Kerkuil in de omgeving van Uden

Uilen

Werkgroep

Onderdeel van Vogelwacht Uden e.o.

Algemeen

Vanaf 1981 zijn er een aantal personen binnen de Vogelwacht Uden actief bij de uilenwerkgroep.

Zij houden zich bezig met het hangen en controleren van kerkuilenkasten. Dit omdat de Kerkuil een zeldzame soort is die je door middel van het hangen van kasten voor een gedeelte kunt helpen.

Dit is een van de doelstellingen van onze vereniging zodat het min of meer vanzelfsprekend was dat wij er ook iets mee deden.

Bij veel zeldzame of bedreigde soorten zie je dat je als vereniging weinig kunt doen omdat meestal het verlies of verdwijnen van biotoop de reden is dat een soort achteruit gaat. Dit is gedeeltelijk ook bij de Kerkuil het geval, maar door het hangen van broedkasten kun je dit

gedeeltelijk compenseren.

Daarom was het motto vanaf het begin; Ervoor zorgen dat er voor elke Kerkuil een kast aanwezig is.

Welnu, op dit moment hangen er in onze omgeving zo'n 90 kasten waarvan er een aantal min of meer elk jaar bewoond worden door Kerkuilen.

Dit hadden we in 1981 niet verwacht toen we in Odiliapeel in een boerderij de eerste kast plaatsten. Toch hadden we al vlug succes, want tot verbazing van ons en de eigenaar, broedde er al meteen in 1981 in deze kast een Kerkuil.

Dit was voor ons een geweldige stimulans om door te gaan met dit werk. Een andere stimulans krijg je elke keer weer als je tijdens een controle jonge en/of volwassen Kerkuilen in je hand hebt.

Ook het enthousiasme van de eigenaren waar de Kerkuilen broeden is groot.

Regelmatig hoor je dan ook "onze Kerkuil", waarmee niet het bezitterige maar wel de trots van het hebben van een broedende Kerkuil naar voren straalt.

Anno nu kunnen we constateren dat de Kerkuil nog steeds een zeldzame verschijning is, maar dankzij de inzet van ons en de bereidwilligheid van de Kerkuilenkasten-eigenaren is de toekomst voor de Kerkuil in onze regio min of meer gewaarborgd.

Herkenning

De Kerkuil is een zeer lichte uil met een hartvormige krans rond zijn ogen. Hierdoor wordt de Kerkuil ook wel eens "Kransuil" genoemd.

De hartvormige krans is wit van kleur wat goed contrasteert met de geheel zwarte ogen. (De meeste uilensoorten hebben gekleurde ogen)

De bovendelen en vleugels zijn asgrijs met oranjebruin.

Op de bovenkop, nek, staart en bovendekveren is het verenkleed bespikkeld met langwerpige zwart-witte druppels. De onderdelen kunnen van kleur verschillen in Nederland. Je hebt namelijk twee ondersoorten in Nederland. Eén ondersoort heeft oranjebruine

onderdelen bespikkeld met donkerbruine ruitvormige vlekjes. Deze ondersoort komt voor in Noord- en Oost-Europa en ook in het grootste deel van Nederland. De andere ondersoort heeft volledig witte onderdelen, met hier en daar iets donkere vlekjes. Deze soort is hoofdzakelijk te vinden in Midden-, Zuid-Europa. Ook in Noord-Brabant vind je deze ondersoort hier en daar maar de donkere ondersoort overheerst hier.

De ondervleugels zijn altijd licht gekleurd, zodat de Kerkuil tijdens de vlucht als een witte verschijning overkomt. De lengte van de Kerkuil varieert van 33-39 cm. De spanwijdte van de vleugels bij een Kerkuil ligt meestal tussen 85-93 cm. Het gewicht van een Kerkuil is 300-400 gram. Verder valt als kenmerk nog de x-poten op, waarbij de poten tot aan de benen bevederd zijn.

De lichaamsbouw als aanpassing aan het nachtelijk leven

Ogen

Zien zult u de Kerkuil nauwelijks omdat het een vogel is die een nachtelijke levenswijze vertoont. De Kerkuil is zelfs de meest nachtelijke vogel onder de uilen. In het donker is de Kerkuil in staat om voldoende voedsel te vinden. Hiervoor heeft de Kerkuil een aantal specifiek ontwikkelde zintuigen.

Opvallend bij de Kerkuil is zijn dikke kop met grote ogen, die vooraan in de kop geplaatst zijn. De ogen zitten onbeweeglijk vast in de oogkassen. Hierdoor heeft de Kerkuil een betrekkelijk klein gezichtsveld. (110°) Om dit nadeel te compenseren is de Kerkuil in staat om zijn kop 270° te draaien.

Een groot voordeel van de voorin geplaatste ogen is dat de Kerkuil met beide ogen naar één punt kan kijken, het zogenaamde binoculair zien. Hierdoor is een Kerkuil in staat (net als de mens overigens) om diepte te kunnen schatten, wat belangrijk is om een prooi te kunnen bemachtigen. Het oog van een Kerkuil bestaat uit ontzettend veel lichtgevoelige staafjes, waarmee toch nog veel gezien kan worden bij extreem donker weer. Om u een indruk hiervan te geven; De Kerkuil heeft 425.000 staafjes per mm², de Bosuil, die ook een uitstekend nachtelijke jager is, "slechts" 37.000 staafjes per mm².

Gehoor

Het tweede belangrijke middel voor een Kerkuil om een prooi op te sporen is het gehoor. De oor-openingen zijn geweldig groot. Toch is hier weinig van te zien omdat ze verborgen liggen achter de rand van de hartvormige sluier. Deze sluier werkt als een geluidsontvanger (een soort paraboolantenne) waarmee het geringste geluid naar de gehooropeningen wordt geleid. De rechterooringopening ligt lager dan de linkerooringopening. Hierdoor komt het geluid in het ene oor net iets later binnen dan in het andere oor. Dit betekent dat de Kerkuil met zijn oren in staat is om diepte te kunnen schatten. Zo kan een Kerkuil bij volslagen duisternis via zijn oren nog prooien vangen.

Rechterooringopening Parabool Linkerooringopening

Geruisloos vliegen

Naast een uitstekend gezichtsvermogen en gehoor is het geruisloos vliegen van groot belang voor een Kerkuil. Door zijn geringe gewicht en zijn grote spanwijdte van bijna een meter heeft de Kerkuil een geringe vleugelbelasting. Hierdoor is de Kerkuil in staat om gemakkelijk te zweven en met lage snelheid te vliegen, wat voor het zoeken naar prooien grote voordelen heeft. Bovendien zijn de veren van de Kerkuil (ook andere uilen) voorzien van fijne tandjes en bedekt met dons. Zo wordt het geluid, dat vogels normaal tijdens het vliegen maken, bij uilen tot een minimum beperkt.

Het zijn vooral deze drie aanpassingen; ogen, oren en een geruisloze vlucht die ervoor zorgen dat de Kerkuil perfect is aangepast om succesvol zijn nachtelijke levenswijze erop na te houden.

Het leefgebied van de Kerkuil

Het leefgebied van de Kerkuil bestaat in Nederland en in omliggende landen grotendeels uit half-open cultuurlandschappen met allerlei kleinschalige elementen.

De Kerkuil is een specifieke jager van het open veld en komt het meest voor in die kleinschalige gebieden, waar gras- en bouwland wordt begrensd door kruidenrijke akkerranden, houtwallen, heggen en bosjes. Daar komt nog bij dat er geschikte broedplaatsen in deze gebieden aanwezig moeten zijn. Dit zijn stille, het liefst donkere zolders in kerken, schuren en boerderijen. Ook maakt de Kerkuil tegenwoordig veel gebruik van de zogenaamde Kerkuilenkasten. (Zie beschermingsmogelijkheden)

De grootte van het jachtgebied van de Kerkuil bedraagt 800-1500 m rond de broedplaats.

Ongeveer een uur na zonsondergang verlaat de Kerkuil de broedplaats om op jacht te gaan. De Kerkuil kent een drietal jachttechnieken; laagvliegend, zittend en biddend.

Laagvliegend: Op een hoogte van 1-3 m vliegt de Kerkuil langzaam via een vaste route en duikt telkens op prooi.

Zittend: Dikwijls vanaf een paal wordt de omgeving afgezocht en bij het zien van een prooi duikt de Kerkuil er op.

Biddend: Wanneer de Kerkuil een prooi ziet gaat hij "bidden". Dit is het stilhangen in de lucht d.m.v. snelle vleugelslagen. (Ook bekend bij de Torenvalk) Daarna duikt de Kerkuil op zijn prooi.

De prooidieren van de Kerkuil

Uilen produceren zogenaamde braakballen. Deze bestaan uit onverteerbare prooiresten die periodiek via de snavel worden uitgebraakt. D.m.v. het uitpluizen van de braakballen weten we vrij goed wat een Kerkuil zoal eet.

Het voedsel van de Kerkuil bestaat grotendeels uit woelmuizen, spitsmuizen en ware muizen. (98%) Vogels, amfibieën en ongewervelden vullen het menu aan.

De belangrijkste prooi-soorten zijn de veldmuis, de bosspitsmuis en de huisspitsmuis.

Het broeden

Kerkuilen kunnen in alle maanden van het jaar broeden. In goede muizenjaren zie je dat ze in December nog aan het broeden zijn, maar over het algemeen legt een Kerkuil in April/Mei eieren.

De gemiddelde legdatum ligt rond de eerste week van April. De balts begint bij de Kerkuil al heel vroeg in het jaar. In Februari/Maart laat het mannetje zijn ijselijke baltskreet horen waarmee hij aangeeft dat hij rond die plaats een territorium heeft. Voor mannetjes die nog alleen zijn betekent de baltskreet ook een lokroep om vrouwtjes aan te trekken.

Als er eenmaal een paar gevormd is wordt er op de nestplaats regelmatig gepaard. Ongeveer vier weken daarna legt het vrouwtje het eerste ei. Het mannetje zorgt intussen voor prooiaanvoer. Om de andere dag wordt er een ei gelegd, totdat een totaal bereikt is van 4-10 eieren. Dit is afhankelijk van het muizenaanbod. In muizenrijke jaren kan het zelfs voorkomen dat ze twee keer broeden, normaal hebben ze maar één broedsel per jaar. De eieren zijn wit-beige van kleur en meten ongeveer 39x31 mm.

Het vrouwtje begint meteen na het eerste ei te broeden, waardoor de eieren na elkaar uitkomen. Dit betekent dat de leeftijden van de jonge Kerkuilen behoorlijk verschillen. Alleen het vrouwtje broedt. Het mannetje zit overdag in de buurt van het vrouwtje of in de Kerkuilenkast in het vak naast de broedplaats. Tijdens de gehele broedperiode voorziet het mannetje het vrouwtje van voedsel. Het broeden duurt ongeveer 30 dagen. De jongen blijven ongeveer 60 dagen in de kerkuilenkast, waarna ze uitvliegen. Tijdens deze periode kunt u gemakkelijk het broeden van de Kerkuil vaststellen.

Veelvuldig kan men dan namelijk het sissen/blazen van de jonge Kerkuilen horen. Ook ziet u dan regelmatig, tijdens de nacht, de voedselvuchten die het mannetje en het vrouwtje Kerkuil uitvoeren. Doordat de jongen verschillend van grootte zijn kan het voorkomen dat in slechte muizenjaren de jongste Kerkuil doodgaat aan voedselgebrek. Dit ontstaat doordat de jongste Kerkuil niet voldoende voedsel kan bemachtigen, daar zijn oudere broers en zussen sterker zijn. Het lijkt hard maar toch is dit de beste manier om het voortbestaan van de Kerkuil veilig te stellen.

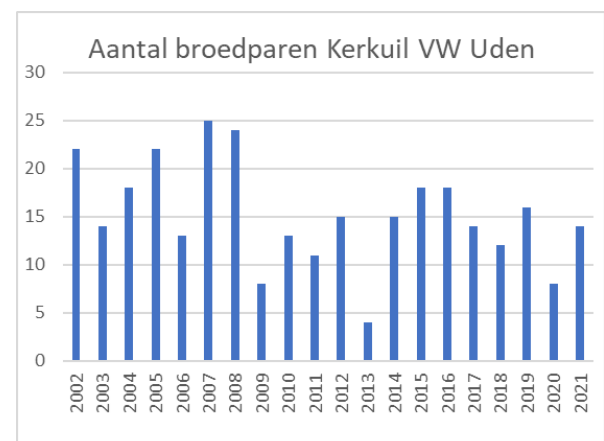
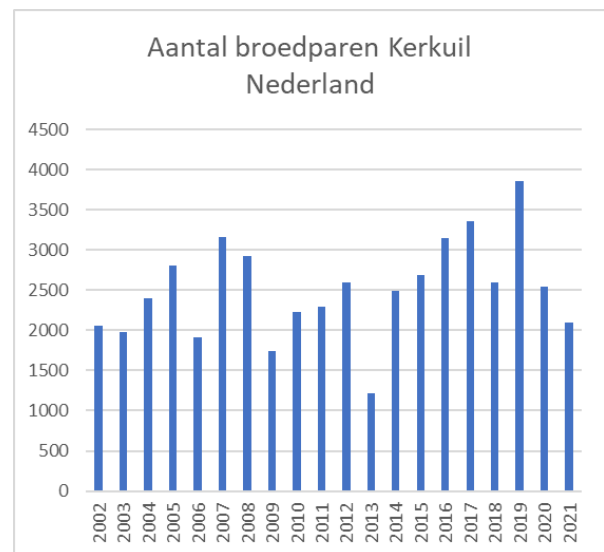
Het broeden in Nederland en onze omgeving

Nadat in 1963(streng winter) het aantal broedende Kerkuilen daalde van ongeveer 3500 paren tot enkele tientallen paren, bleef in de jaren daarna de stand tot ongeveer 300-500 paren min of meer constant. Na de strenge winter van 1978-1979 liep de stand terug tot 100 paren. Hierna is de Kerkuil, mede door het hangen van vele Kerkuilenkasten en het ontbreken van strenge winters met sneeuw, gestaag vooruit gegaan tot zo'n 3000 paar in muizenrijke jaren en 2000 paar in muizenarme jaren. In muizenarme jaren zijn er wel veel Kerkuilen maar ze komen dan niet tot broeden.

Op dit moment zijn we met een aantal personen actief in Uden, Volkel, Odiliapeel, Veghel, Mariaheide, Vorstenbosch, Erp, Keldonk en Boerdonk. We zien bij de Kerkuil al jaren een stabiele situatie met 20 paren in muizenrijke jaren en 10 paren in muizenarme jaren. Op dit moment zijn we in het kader van Ervenplus (door de provincie wordt er subsidie verstrekt als men in het buitengebied de omgeving wil verbeteren door bomen te planten en het hangen van allerlei broedkasten) wel nog veel Kerkuilenkasten aan het bijplaatsen waarbij de hoop is dat er iets meer Kerkuilen in onze omgeving komen broeden.

Jaar	Ned
2002	2058
2003	1972
2004	2395
2005	2804
2006	1908
2007	3155
2008	2923
2009	1742
2010	2223
2011	2298
2012	2591
2013	1210
2014	2493
2015	2687
2016	3147
2017	3364
2018	2591
2019	3853
2020	2543
2021	2091

Jaar	VW Uden
2002	22
2003	14
2004	18
2005	22
2006	13
2007	25
2008	24
2009	8
2010	13
2011	11
2012	15
2013	4
2014	15
2015	18
2016	18
2017	14
2018	12
2019	16
2020	8
2021	14

De bedreigingen voor de Kerkuil

De Kerkuil is een gevoelige soort die voor verschillende bedreigingen zeer vatbaar is, waardoor het aantal broedparen van jaar tot jaar sterk kan verschillen. Muizenrijke en muizenarme jaren is een natuurlijke cyclus waarbij er weliswaar minder Kerkuilen tot broeden komen maar waarbij de volwassen Kerkuilen in leven blijven en het jaar na een muizenarm jaar weer volop gaan broeden, dus dit gegeven vormt geen bedreiging voor de Kerkuil. Wel zijn er andere bedreigingen die wel degelijk behoorlijk wat invloed hebben of hadden.

Streng winters

De Kerkuil is een muizenspecialist die in zijn gebied vrij aardig weet waar muizen te vinden zijn. Maar bij strenge, sneeuwrijke winters is de Kerkuil zeer kwetsbaar. Een hoog energieverbruik, weinig vetreserves en een minder goede isolatie van het verenkleed dan bij andere uilensoorten maken hem gevoelig voor strenge winters. Kerkuilen kunnen maar 5-8 dagen zonder voedsel, doordat ze maar weinig vetreserves kunnen aanleggen. Sneeuwrijke winters zijn vooral funest voor Kerkuilen, omdat dan de muizen onder de sneeuwlaag hun voedsel gaan zoeken, zodat de Kerkuil ze niet meer ziet of hoort. Vooral de winters van 1963 en 1979 hebben ervoor gezorgd dat de Kerkuil nagenoeg in Nederland verdwenen was.

Voedselsituatie

Sinds de jaren vijftig is er veel veranderd in het Nederlandse landschap. De Kerkuil had toen volop mogelijkheden binnen het half-natuurlijke landschap met een grote afwisseling van natuurelementen waar heel veel muizen in aanwezig waren. Helaas is een groot gedeelte van het half-natuurlijke landschap verdwenen door schaalvergroting, waardoor er veel heggen en houtwallen verdwenen zijn. In de loop van de 20e eeuw is ongeveer een derde deel van de perceelsrandbegroeiingen in de vorm van heggen, houtwallen en bosranden verdwenen.

Verkeersslachtoffers

Door het steeds dichter wordende wegennet worden er de laatste jaren steeds meer Kerkuilen het slachtoffer van het verkeer. Tegenwoordig is het verkeer de belangrijkste doodsoorzaak voor Kerkuilen. Uit onderzoek is gebleken dat ongeveer 51% van de Kerkuilen de dood vindt door het verkeer. Dit komt vooral door de manier van jagen van de Kerkuil. Op ongeveer 1-3 m boven de grond speurt de Kerkuil al vliegend naar prooi, waarbij wegen kriskras worden overgestoken. Tijdens dit speuren naar de grond richt de Kerkuil zijn aandacht helaas niet op naderende komende auto's met alle gevolgen van dien.

Verminderde broedgelegenheid

Kerkuilen zijn in ons land voor hun nestgelegenheid aangewezen op gebouwen. Het afsluiten van invliegopeningen in kerken, schuren, boerderijen en andere gebouwen hebben een negatieve invloed gehad op de Kerkuilenstand. Vooral door duivenoverlast zijn er met name in kerken veel openingen gesloten, zodat de Kerkuil hier niet meer naar binnen kan. Die plaatsen waar nog wel een vliegopening aanwezig is zijn in veel gevallen ongeschikt als broedplaats, omdat de zolder geen voldoende rust biedt voor een Kerkuilenpaar.

Moedwillige vervolging

Een aantal mensen vinden het nog steeds mooi om een opgezette Kerkuil op de schoorsteenmantel te hebben staan. Daardoor worden er, gelukkig minder dan voor 20-30 jaar terug, nog steeds Kerkuilen moedwillig gedood om daarna opgezet te worden.

Vergiftiging

Door het bespuiten van de akkers met zaaizaadontsmettingsmiddelen (Dieldrin, DDT, etc.) zijn veel roofvogels en uilen in de jaren '60 en '70 het slachtoffer geworden van deze vergiften. Via het eten van muizen kregen de Kerkuilen deze vergiften binnen die zich ophoopten in het lichaam totdat op een gegeven moment er zoveel gif in het lichaam van de Kerkuil bevond dat hij hieraan stierf. Gelukkig zijn deze vergiften verleden tijd, waardoor de sterfte door vergif aanzienlijk is afgenomen.

Beschermingsmogelijkheden

Voedselsituatie

De Kerkuil zal zich in ons land kunnen handhaven als zijn leefgebied behouden blijft, verbeterd wordt en in een aantal gevallen zelfs hersteld wordt. Dit kan door middel van een aantal kleinschalige ingrepen gebeuren. Vooral instanties als gemeenten, Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten kunnen hier iets aan doen. (Intensieve landbouwgronden aankopen en beheren als natuurgebied, aanleggen van houtwallen en bos aanleggen waar de Kerkuil langs de randen kan jagen)

Nestgelegenheid

Wel kun je, zeker als vogelwerkgroep, iets doen aan de nestgelegenheid. Hiervoor zijn Kerkuilenkasten ontwikkeld. Overal waar we denken dat het een geschikte plaats is om een Kerkuilenkast te plaatsen willen we zo'n kast plaatsen.

Vooral door het hangen van deze kasten is de Kerkuil de laatste decennia in geheel Nederland toegenomen, zo ook in onze omgeving. Toen we in 1981 de eerste kast plaatsten wisten we geen enkele broedende Kerkuil te zitten. Op dit moment hangen er zo'n honderd kasten in ons werkgebied en broeden er in muizenrijke jaren zo'n twintig paren en in muizenarme jaren iets meer dan tien paren. Er zijn nog genoeg plaatsen waar geen kast hangt en die in potentie geschikt zijn, dus vooral de komende jaren willen we nog meer Kerkuilenkasten plaatsen in de hoop om het aantal broedende Kerkuilen in onze regio te vergroten.

De Kerkuilenkasten kunnen worden voorzien van zogenaamde inlooppipen. Dit houdt in dat de Kerkuil alleen maar van buitenaf in de kast kan komen zodat er geen overlast is in een gebouw. De inlooppijp wordt zodanig geplaatst dat het behoorlijk donker is in de kast. Hierdoor wordt voorkomen dat de kast gekraakt wordt door andere vogels zoals duiven. Een Kerkuil broedt graag in een donkere omgeving.

Denkt u dat u een geschikte plaats hebt waar een Kerkuil kan broeden, dan horen we het graag en als we vinden dat de plaats geschikt is hangen we graag een kast.

Als er een Kerkuilenkast geplaatst is komen we enkele keren tijdens het einde van het broedseizoen controleren of er een Kerkuil in de kast broedt.

Controleer zelf nooit, want een Kerkuil is schuw en je hebt vlug een broedsel verstoort.

Hieronder ziet u een voorbeeld van een Kerkuilenkast zoals die veel in Noord-Brabant worden gehangen.

